

RESSENYA A ALEJANDRO LLINARES PLANELLS I GUILLERMO LÓPEZ JUAN (EDS.), *RETHINKING VIOLENCE IN VALENCIA AND CATALONIA. FOURTEENTH TO SEVENTEENTH CENTURY*, PETER LANG, BERLÍN, 2024, 297 pp.
ISBN: 978-3-631-91453-33

REVIEW TO ALEJANDRO LLINARES PLANELLS I GUILLERMO LÓPEZ JUAN (EDS.), *RETHINKING VIOLENCE IN VALENCIA AND CATALONIA. FOURTEENTH TO SEVENTEENTH CENTURY*, PETER LANG, BERLIN, 2024, 297 pp.
ISBN: 978-3-631-91453-33

RAFAEL ROCA RICART
rafael.roca@uv.es

Universitat de València - IIFV / IEC

En escodrinyar textos antics dels qualificats com a marginals de seguida comprovem com la violència –de vegades exercida d’una manera extrema, despietada– va presidir el dia a dia dels nostres avantpassats. Agressions, pallisses, ganivetades, escopetades i homicidis de tota classe i condició estaven a l’ordre del dia en èpoques com la medieval i moderna, configurant així una societat dominada, tal com en bona part s’esdevé hui en dia, pel més fort: per qui exerceix la violència amb major eficàcia. I és el cas que, si aspirem a comprendre el passat, ni que només siga per a no repetir-ne els errors, caldrà que estudiem els múltiples tipus de violències que s’hi varen exercir i que, sovint, adoptaven les més diverses morfologies.

Així ho han entés diversos historiadors de dins i fora de la Universitat de València. I per això, en els darrers anys, ha pres molta força una línia d’investigació històrica i cultural que s’ocupa d’estudiar

els individus i col·lectius que, a causa de la seua posició social marginal, la seua condició sexual i/o les seues creences religioses, varen ser perseguits, ocultats o minoritzats pels relats polítics, literaris i administratius que en el passat varen elaborar les instàncies del poder.

Dins d'aquesta línia tan suggeridora d'anàlisi de la violència acaba de veure la llum, a la prestigiosa editorial Peter Lang, un volum col·lectiu titulat *Rethinking Violence in Valencia and Catalonia. Fourteenth to Seventeenth Century*, que ha sigut coordinat per Alejandro Llinares Planells, de la Universidad de Málaga, i Guillermo López Juan, de la Universitat de València; i en què s'analitzen un seguit de casos que presenten com a denominador comú i central l'agressió física interpersonal. Segons s'afirma a la introducció, els editors han volgut centrar-se en aquesta faceta de la violència, i no en d'altres, pel fet que els fenòmens analitzats haurien sigut identificats a l'època com a violents. D'aquesta manera, que les fonts coetànies interpreten els fets que narren com a esdeveniments marcats per la violència redueix els riscos d'una interpretació excessivament allunyada de la realitat material, segons asseguren els editors.

El volum, integrat en la col·lecció «Catalan Studies in Culture and Linguistics», que dirigeix el prof. Antonio Cortijo Ocaña, agrupa onze treballs que deambulen entre els segles XIV i XVII. Així, en el capítol inicial, titulat «Three Religious Communities, One Culture of Honour: Muslims, Jews, Christians and the Vengeance in Late Medieval Iberia (Valencia, 15th century)», Guillermo López Juan analitza la venjança com a fenomen transversal de les comunitats religioses de la Península Ibèrica durant la Baixa Edat Mitjana. L'autor mostra de quina manera musulmans, jueus i cristians compartien una mateixa cultura de l'honor que obligava el cercle més íntim de l'individu que patia una agressió a donar-li una resposta violenta. López Juan ressegueix de manera minuciosa totes les fases de la venjança, des dels assassinats inicials fins a la pacificació dels conflictes; i estableix paral·lelismes entre la pràctica de la venjança al regne de València i d'altres casos coetanis que van succeir en diverses regions europees, com Itàlia o el Llenguadoc. Tot per a concloure que, en el marc d'una societat on l'exercici privat de la violència encara gaudia de legitimitat, els valors socials que la justificaven eren comuns a les classes populars, amb independència de l'adscripció religiosa dels individus.

A continuació, amb «The Roots of Hate. The situation of the Muslim aljamas during the war of the two Peters in Valencia (1356-1366)», Pablo Sanahuja analitza la reacció de les aljames musulmanes del regne de València a l'esclat de la guerra entre les corones de Castella i Aragó que es desenvolupà a mitjan segle XIV. El conflicte bèl·lic i l'arribada de les tropes castellanques van permetre a algunes comunitats de camperols musulmans, que havien sigut vassalles dels reis d'Aragó durant un segle, negociar noves condicions fiscals i de governança. Al final del conflicte, les comunitats deslleials van patir càstigs i represàlies dels veïns cristians, que havien sigut víctimes de les seues incursions durant una dècada. Sanahuja posa en evidència que les comunitats rurals musulmanes, subalternes i sotmeses a un dur règim fiscal, tenien capacitat de negociació política. Fins al punt de poder trencar els seus pactes de vassallatge per tal d'obtenir una millora de l'estatus social.

D'una altra banda, en el treball «The Case of Pere Comte, a Valencian Soldier Missing in Action After the Battle of Aljubarrota», Miquel Faus realitza un estudi de cas sobre la mort de Pere Comte, fill d'un mercader de València, a la batalla d'Aljubarrota (1385). El procés judicial que es va incoar a la cort civil valenciana per tal de dilucidar si havia mort o no –i així poder adjudicar la seua herència– ofereix una perspectiva inèdita de la batalla: la dels soldats, escuders i servents que el van acompanyar i que, en tornar, testimoniaran a favor o en contra de les parts implicades. L'experiència del soldat medieval, generalment inaccessible per a nosaltres, es mostra ací gràcies a una font documental formidable.

El capítol de Javier Fajardo, titulat «“Juan Scarrinxo, corsair and enemy of our nation”: Pirates on the Coasts of the Crown of Aragon through the case of a pirate Genoese in the Quattrocento», està dedicat a la reconstrucció de les activitats del pirata genovès Battista Aicardi, més conegut com a Scarrinxo, a les costes de la Corona d'Aragó durant les dècades centrals del segle XV. Les aspiracions italianes d'Alfons el Magnànim, i la rivalitat històrica de la corona amb la república pel control comercial de la Mediterrània occidental, van portar a una intensa guerra naval entre els dos bàndols. Mentre l'almirall català Bernat de Vilamarí bloquejava els ports genovesos, Scarrinxo perpetrava atacs contra els ports valencians, catalans i balears, deixant un rastre abundant a la documentació en forma de correspondència, avisos marítics, resolucions i queixes al rei. És així com l'anàlisi d'aquesta abundant documentació permet observar detalls particulars sobre la guerra naval i els seus principals protagonistes, les activitats dels quals eren percebudes com a legítimes per part dels governs que les promovien, i com a criminals, pels qui les patien.

En «Beholding Violence in the Centenar de la Ploma Altarpiece of St George», Francesc Granell analitza la influència del context local en diverses representacions d'episodis i personatges del retaule del Centenar de la Ploma, una de les obres pictòriques més importants del gòtic català a València. Les característiques de l'obra permeten entreveure no sols que tant el pintor com els comitents no eren aliens als successos coetanis, si no que, a més, van tractar de plasmar-los en el retaule mitjançant l'actualització d'escenes bíbliques, de la Llegendada Daurada i de la conquesta als musulmans. És així com el retaule s'erigeix en un artefacte artístic i històric que sincronitza passat i present per a recordar escenes mítiques del cristianisme i de la fundació del regne de València i revitalitzar la ideologia de croada.

L'ús de la tortura per part de la Inquisició espanyola és l'eix principal del capítol de Jacob Mompó, titulat «Confession under torture. The practice of inquisitorial torment in the territories of the Crown of Aragon». Mompó hi estudia com el Sant Ofici recorria, durant els processos de fe, al turment; i assegura que ho feia no sols com a mecanisme punitiu, sinó també per a obtenir una confessió per part del reu. L'autor nodreix la seua anàlisi amb fonts primàries procedents dels registres inquisitorials del Tribunal de València. Per a demostrar així que la institució feu servir de manera detalladament reglada el turment, des dels seus inicis i fins a la seua dissolució, quan la literatura il·lustrada ja advocava per l'abolició de la tortura en qualsevol fase del procés judicial i la implantació d'altres mecanismes d'interrogatori.

Per la seua part, Vicent J. Escartí, àmpliament reconegut pels seus treballs sobre marginalitat en la literatura catalana medieval i moderna, aprofundeix en l'estudi de l'homosexualitat a la societat valenciana de l'època. I així, en el capítol «The eventful life and cruel death of the Moorish sodomite Gregori Xeus», edita i analitza el procés per sodomia del morisc Gregori Xeus (1581). D'aquesta manera, Escartí contextualitza la persecució de l'homosexualitat al regne de València durant l'època moderna, recuperant-ne les nocions cristianes i les creences populars que la vinculaven a l'ocurrència de catàstrofes naturals, epidèmies i guerres. És així com Xeus, doblement subaltern –per morisc i per homosexual–, se'ns presenta com un subjecte històric atípic a les fonts, però potser no tant des del punt de vista social. El procés inquisitorial a què fou sotmés, marcat per un interrogatori en què fou torturat de manera extrema, finalitzà amb una confessió i la posterior execució.

Les protagonistes del capítol d'Agustí Alcoberro, titulat «Witch Hunts and the “Little Ice Age” in Catalonia: The Criem of Triggering Natural Disasters and Its Repression (1614-1629)», són dones acusades de bruixeria a dues comarques catalanes –el Vallès i el Rosselló– durant la primera meitat del segle XVII. L'autor relaciona la persecució de les bruixes amb els desastres naturals de la petita edat de gel i la pressió de la societat civil per tal de conjurar la climatologia adversa. La particularitat de Catalunya en aquell període era que la judicialització dels crims climàtics atribuïts a les presumptes bruixes corresponia a la jurisdicció reial, encapçalada per verguers que solien actuar forçats per les oligarquies locals. Les condicions climàtiques i el desassossec de la població per la pràctica de la bruixeria van desfermar diverses onades de repressió que culminaren en desenes de processos i execucions.

Al seu torn, en «Don Guillem de Josa: The Tragic Adventure of a Gentleman Bandit in the Lands of de The Crown of Aragon (1548-1568)», Àngel Casals ens parla d'un bandit català de mitjanssegle XVI que pertanyia a la baixa noblesa. La trajectòria de Josa és un exemple de la funció política i social del banditatge a la Corona d'Aragó durant l'època moderna: a través de notables connexions polítiques i familiars, va poder exercir la violència arreu de Catalunya durant les dècades centrals del segle, tant a títol personal com conjuntament amb diversos bans. Després de l'assassinat de la seua dona i l'amant d'ella, Josa va utilitzar la complexa xarxa clientelar i jurisdiccional coetània per a fugir dels seus enemics i, simultàniament, millorar l'estatus del seu llinatge, integrat per fills legítims i il·legítims que tractà de promocionar socialment. Després de viatjar pels Països Baixos i Nàpols, finalment tornà a la Península Ibèrica el 1567, on seria assassinat un any després.

Les xarxes clientelars són també el centre del capítol de Víctor Jurado, titulat «Violence and loyalty in modern times: the case of the Catalan nobility in the Sixteenth century». L'autor hi realitza una interessant anàlisi de les diferències entre les clientele que depenien de l'alta noblesa, d'una banda, i de les faccions internes de la guerra de bàndols a Catalunya, de l'altra. Mentre que els grans aristòcrates al servei de la monarquia, com ara Lluís de Requesens i Joan de Cardona, aglutinaven al seu voltant individus que els servien durant les campanyes militars i polítiques, els bàndols catalans, tot i ser jeràrquics, eren menys dependents de personatges concrets. Jurado mostra així com, en

una mateixa regió, podien conuiuïre dos sistemes clientelars diferents, depenent de la funció social i política que complira cadascun i de l'autoritat dels seus líders.

Finalment, el llibre es tanca amb el capítol «Bandits, Factions, and Nobles: Different Sides of the Same Coin in Seventeenth-Century Valencian Banditry», d'Alexandre Llinares Planells, que tracta sobre el bandidatge al regne de València durant el segle XVII. Recolzant en un marc teòric exhaustiu i en una àmplia documentació d'arxiu –integrada tant per obres literàries com per processos judicials, correspondència oficial i dietaris–, Llinares trenca amb la concepció historiogràfica que distingeix entre el bandidatge nobiliari, els bandits de les classes populars i les bandes armades que competien a nivell local i comarcal per la primacia política, econòmica i social. I estableix connexions reveladores entre la noblesa i els sicaris i esbirros que aquesta emprava per a les seues lluites polítiques, d'una banda, i el bandidatge que es desenvolupava entre les capes subalternes de la societat, de l'altra. És així com l'autor ofereix una àmplia perspectiva del panorama social valencià del moment, marcat per la violència a tots els nivells: des de l'esfera del poder fins a les confrontacions locals, passant per la inseguretat quotidiana i el trànsit de viatgers i mercaderies. Segons afirma Llinares, aquest clima cristal·litzà en un estereotip particular: el que mostrava els valencians com a experts en l'exercici de la violència.

És així com es tanca un imponent volum que, sens dubte, contribuirà de manera notable a la internacionalització del coneixement dels mecanismes de control i comportament social que es desenvoluparen a la Corona d'Aragó durant les èpoques medieval i moderna.